

”No parent left behind”: Föräldradeltagande för inkludering och effektivitet

Ingegerd Tallberg Broman

Parents' - as well as children's - participation is highly stressed in every policy document concerning pre-school and school, on local, national and international level. In this article parents' participation in pre-school and school is regarded as an element of tension between policy and professional practice. Based on empirical data from three different studies, teachers' professional attitudes and their conceptions of parental participation in school are presented. Contradictions between policy ambitions and professional practices are discussed in an historical perspective, and related to earlier emphasised equality in relation to the school. Changes are shown, especially in the policy discourse about parents' participation: from the earlier objective of enhanced democracy, which was seen as an important, basic value, to the present goal of enhanced democracy and inclusion as a strategy for better learning outcomes and school efficiency.

Key words: childhood, democracy, efficiency, inclusion, integration, parents, participation, pre-school, school

Ingegerd Tallberg Broman, professor of Education, Malmö University

Inledning

I denna artikel skall föräldrars inflytande och delaktighet i förskola och skola diskuteras utifrån ett policy-, professions- och förändringsperspektiv. Delaktighet utgör ett grundläggande värde i mångfaldssamhället och framhålles inom många samhällssektorer. Individens inflytande över sin vardag skall stärkas, liksom möjligheten till ökat ansvar. Policy- och styrdokument som rör olika samhällssektorer, däribland, förskola är tydliga på den punkten. Föräldrars, liksom barns och ungdomars ansvar och delaktighet betonas i alla styrdokument från central till lokal nivå.

Den svenska förskolan och skolan har dock under större delen av sin historia präglats av ”isärhållandets princip” vad gäller relationen hem-skola (Erikson, 2004). Föräldrars delaktighet och inflytande över sina barns förskola och skola har varit begränsad. Detta kan förstås utifrån en grundläggande jämlikhetstradition i den svenska förskola och skola som etablerades under 1960-1970-talen (Englund & Quennerstedt, 2008). En social jämlikhetssträvan och ett uppdrag att skapa det gemensamma var framträdande (Hultqvist, 1990; Olsson, 2008). Detta innebar bl. a. att enhetlighet och alla barns och familjers lika förhållande till skolan markerades. Lärarens obero-

ende visavi hemmet liksom alla elevers och familjers likvärdighet inför skolan har varit en viktig angelägenhet i skolans och lärarnas historia (Persson, 2008). Frågan ställs här om en konflikt föreligger mellan centrala värden i den professionella läraridentiteten - som upprätthållande av likvärdighet och självständighet - och ökat inflytande för barn, elever och föräldrar? Hur uppfattar förskollärarna och lärarnas talet om föräldrarnas ökade inflytande? Vad syftar det till? Vad uttrycker det om förhållandet mellan skola (stat) - familj - barn? Svensk förskola och skola har under senare år påverkats allt mer av en internationell utbildningspolicy och kunskapsekonomi, liksom av en ökad individualisering och social segregation i samhället (Beck & Gernsheim, 2002). Vad innebär detta för talet om föräldrarnas ansvar och delaktighet?

Artikeln utgår från tre genomförda studier av dels policydokument, dels lärare och skolledare.

Att dela ansvaret för barnen

Ett citat får inleda detta avsnitt om föräldrars delaktighet. Det härrör från en tidningsintervju med en rektor vid en skola som aktivt arbetar för att engagera föräldrarna till ökad delaktighet i skolans verksamhet.

Vad ska föräldrarna göra i skolan?

De ska gå runt i korridoren och besöka sitt eget barns klass... Tanken är att de ska få större förståelse för de problem vi möter i skolan och att det ska bli lättare för dem att diskutera hemma sedan med sina barn om sådant som händer på skolan. (SDS 5/6 2008, intervju med rektor Gert-Ingvar Karlsson, Hagalidsskolan Staffanstorps).

Skolan behöver föräldrarna, och detta behov artikuleras såväl i tidningsartiklar, som i skolplaner, och utredningar (exempelvis Malmö Skolplan, 2004; SOU 1997:121). I ett historiskt perspektiv kan vi konstatera att 1900-talet innebar genomgripande förändringar när det gäller fördelningen av ansvaret för barnens uppfostran och undervisning mellan hem och skola, hem och förskola (Hammarlund, 1998; Persson & Tallberg Broman, 2002; Sandin & Halldén, 2003; Tallberg Broman, 1998;). Under hela perioden av välfärdsstatlig uppbyggnad har så ett allt större ansvar för barnets fostran, omsorg och utbildning skrivits in i institutionerna förskola och skola. Slutet av 1980-talet och 1990-talet innebar ett trendbrott mot detta. Behovet av föräldrarnas inflytande och ansvar markeras nu allt mer tydligt. Institutionerna behöver föräldrarnas delaktighet för sin egen måluppfyllelse. Familjen liksom barnet, karakteriseras nu också i ökad grad i termer av kompetens och eget ansvar.

Den stabilaste tankefiguren från 1930-talet och framåt är annars den otillräckliga och den mindre, - eller inte adekvat kompetenta - familjen som måste kompletteras med institutionernas alternativa omsorg och uppfostran. (Donzelot, 1997; Gleichman, 2004; Myrdal, 1934). Kritiken mot familjens förmåga att fostra och forma barnen och ungdomarna, och att göra detta på rätt sätt i en förändrad omvärld, har utgjort en central förutsättning för utvecklingen av de många professioner som nu återfinns inom barn- och ungdomsfältet, så också lärarprofessionen. Filantropins kännetecken: normalisering, kontroll och moraliska argumentationer har varit tydliga drag i ideologierna om förskola och skola som institutioner och dess anknytande professioner. Genom barnen och eleverna fördes normer och värden till hemmet och framför allt till modern. Förskola och skola fostrade och formade hemmen genom barnen (Qvarsebo, 2006; Tallberg Broman, 1991).

Kritiska och probleminriktade beskrivningar av barndom och föräldraskap blandas under de två senaste decennierna med positiva framskrivningar av självständiga ansvarsfulla barn och delaktiga, aktiva föräldrar i läroplaner och senmodern utvecklingspsykologi (Eilard, 2008, 2009; Sommer, 2005).

Policyperspektiv på föräldrars ansvar och delaktighet

Statliga utredningar och måldokument från de senaste decennierna, tydligast från 1980-talet, visar på omformuleringar av förhållandet mellan stat, familj och barn på flera områden inom skola och socialtjänst (se exempelvis Gleichman, 2004). Skolkommittén formulerar det sålunda: "Skolan har allt större ansvar för barns uppväxttid, vilket kräver mycket av samarbete med föräldrarna" (SOU 1997:121, s. 124).

Svensk skola har historiskt haft en tydlig gränsdragning till föräldrar och ett begränsat föräldradeltagande. Hem och skola har betraktats som essentiellt åtskilda och skillnaden har markerats. För eleverna utgjorde hem och skola två förhållandevis åtskilda sociala rum i barndomen, vars gränser sällan överskreds. Vikten av att markera skillnad kan förstås utifrån ett professionaliseringsperspektiv. Genom isärhållandet hävdas professionsbegreppet och det specifika läraruppdraget. Avståndet upprätthålls, liksom autonomi, självständighet och kunskapsmonopol (Persson, 2008). I en sammanfattning av resultaten från en attitydundersökning om elevers, föräldrars och lärars möjlighet att påverka innehåll, arbetssätt, läromedel, miljö, regler och resurser, framhäver Sverker Lindblad och Hector Pérez Prieto (Skolverket, 1997) att vi länge haft en utpräglat "*professionsstyrd skola*". Inflytandet från andra grupper har varit marginellt.

Den låga prioritet som föräldrasamarbete och föräldramedverkan getts såväl i grundläggande lärarutbildningen som i fortbildning (Persson & Tallberg Broman, 2002; Skolverket, 2004) kan relateras till detta förhållande. I professionaliseringshänseende markeras det kunskaps- och pedagogiskt in-

riktade uppdraget, (Persson, 2008), även i arbetet bland de allra minsta barnen (Berntsson, 2006). Skillnaden till hemmets och föräldrarnas uppgifter markeras, och avståndet upprätthålls. I den professionsstyrda skolan motsvaras förhållandet hem-skola snarast enligt Erikson (2004) av uttrycket som markerar avstånd, "Mind the gap" (ursprungligen varningsskylt på Londons tunnelbana som syftar på avståndet mellan tåg och perrong). När skolan så successivt fått ett ökat ansvar för hela barnets uppfostran och undervisning och framför allt, när föreställningarna om lärande och effektivitet i skolsystemet inkluderar och fokuserar ökat föräldraengagemang, så utmanar detta gränsdragningarna.

Föräldrarnas inflytande motiveras, liksom när det gäller barnen/eleverna, utifrån flera aspekter. Deras delaktighet framhävs både som en demokratiaspekt och som ett medel för att eleverna skall nå bättre skolprestationer och skolan därmed en ökad måluppfyllelse (Wennerholm Juslin & Bremberg, 2005). I en utvärderingsrapport (Myndigheten för Skolutveckling, 2008) framhålls exempelvis att det var tio gånger så stor chans att pojkar svarade att de är engagerade i skolarbetet, om de samtidigt uppgav att föräldrarna också var intresserade av deras skolgång. Motsvarande mönster fanns inte för flickorna, där lärarnas stöd var av större betydelse.

I skolkommitténs slutbetänkande (SOU 1997:121) markeras att föräldrarna måste ges större inflytande och delaktighet i sina barns skolvardag. I ett, i förhållande till tidigare utredningar och läroplaner, nytt sätt att motivera föräldradeltagande och föräldrasamarbete angav kommittén att föräldrarna behövdes för att vidga diskussionen om skolans uppdrag (s. 121), och som en viktig kraft för en kvalitetsmässig utveckling av skolan. Föräldrarna skulle ha rätt att ta del av och ansvar för sina barns fostran, liv och verksamhet i ökad utsträckning - *även i skolan* (min understrykning). För fördjupad demokrati och förbättrad kvalitet beskrevs föräldrarnas delaktighet och medansvar som viktig i förskolans och skolans arbete.

Kommittén beskrev de invändningar, som den mött gentemot ett större föräldradeltagande. En typ av argument var att föräldrarna saknar kompetens för att vara med och besluta i centrala frågor. En annan att föräldrar i första hand är inriktade på sina egna barn, och att de knappast är beredda på att ta ansvar för alla barn i skolan. Att föräldrarna inte ska ta lärarens uppgift är självklart, kommenterade man. Men kommittén markerar: "För att föräldrarna ska kunna ta sitt fulla ansvar för barnens liv och verksamhet, måste de bli delaktiga i och kunna påverka barnens skoltid" (s. 125). Såväl föräldrar som lärare föreskrivs ett gränsöverskridande uppdrag. Föräldrarna skulle ha ökad delaktighet i skolan och lärarna i barnens vardag i hemmet, genom diverse uppgifter, kontrakt etc. Skolans vidgade uppdrag och framhävda helhetsperspektiv på barnet och eleven gav grundläggande förutsättningar för gränsöverskridande.

Förskolans läroplan (Lpfö 98) skriver fram föräldrarnas inflytande och gör det på ett tydligare sätt än Lpo 94.

... Föräldrarna skall ha möjlighet att inom ramen för de nationella målen vara med och påverka i förskolan. Att förskolan är tydlig i fråga om mål och innehåll är därför en förutsättning för barnens och föräldrarnas möjligheter till inflytande. (s. 15.)

Under riktlinjer formuleras

Arbetslaget skall ...

ge föräldrarna möjligheter att utöva inflytande över hur målen konkretiseras i den pedagogiska planeringen,

beakta föräldrarnas synpunkter när det gäller planering och genomförande av verksamheten och

se till att föräldrarna blir delaktiga i utvärderingen av verksamheten. (s.16)

Lpo 94 formulerar under rubriken Skola och hem (s. 16)

Skolans och vårdnadshavarens gemensamma ansvar för elevernas skolgång skall skapa de bästa möjliga förutsättningarna för barns och ungdomars utveckling och lärande.

Under riktlinjer anges

Alla som arbetar i skolan skall samarbeta med elevernas vårdnadshavare så att man tillsammans kan utveckla skolans innehåll och verksamhet. (s. 16)

Så långt policy- och styrdokument på en nationell nivå. Nu till en nivå som får allt större inflytande över svensk utbildningspolitik och praktik, till den europeiska utbildningsstrategiska diskussionen och överenskommelserna om gemensamma mål. Det övergripande målet att europeisk utbildning år 2010 ska vara av "world quality reference", (Skolverket, 2007), har bl a lett till ökat fokus mot lärande, mot delaktighet för ökat lärande, och en delaktighet som föreskrivs både föräldrar och barn med motiveringen en förbättrad kvalitet i utbildningen. I syfte att utveckla och granska utbildningens kvalitet i skolorna inom EU har ett antal kvalitetsindikatorer utarbetats. (Europeisk rapport om utbildningens kvalitet i skolorna: sexton kvalitetsindikatorer -

Rapport grundad på arbetet inom kommittén för kvalitetsindikatorer, maj 2000) (<http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl> 2008-06-29).

En av de uppräknade indikatorerna utgörs just av: *Föräldradeltagande*. Vad gäller dennas plats bland kvalitetsindikatorer formuleras motiveringen sålunda:

Föräldradeltagande

Föräldrarnas deltagande i barnens utbildning har stor betydelse när det gäller att förbättra skolans funktion och höja kvalitén på barnens utbildning. I rapporten understryks hur föräldrarna kan delta på frivillig basis genom direkt deltagande i utbildningsaktiviteter eller genom rådgivande organ, frivilligorganisationer och föreningar med aktiviteter efter skolans slut.

Denna indikator ger upphov till viktiga grundläggande frågor rörande föräldrarnas roll och inflytande när det gäller vilket mervärde de kan tillföra och under vilka förhållanden deras bidrag är mest relevanta och ändamålsenliga.

Det finns många exempel på goda metoder, bland annat i Tyskland, där seminarier anordnas för föräldrar i syfte att informera dem om nya utvecklingstendenser när det gäller inläring och undervisning. <http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl> 2008-06-29

Från policy- och styrdokument kan vi konstatera, både på lokal, nationell och europeisk nivå, ett framhävanande av vikten av föräldrars deltagande, medansvar och inflytande i förskolans och skolans arbete.

Delaktighet och inflytande för demokratisering och för förbättrad måluppfyllelse

I policyperspektiv kan två tydliga syften med föräldrars, liksom barn och elevers, ökade deltagande och inflytande i förskolan och skolan urskiljas:

- En ökad demokratisering
- En förbättring av villkoren för barns och elevers lärande och därmed av måluppfyllelse

Dessa dubbla ambitioner återfinns både i centrala och lokala styrdokument i förskola och skola (SOU 1996:22; Westlund, 2008). En förstärkning av den andra målsättningen kan konstateras under 2000-talet i takt med allt fler internationella mätningar och rankninglistor av elevers prestationer och upp-

nådda mål, liksom av kvalitetsutvärderingar av förskola och skola. En gång formulerade som modernitetsinstitutioner i välfärdsbygget undergår nu förskola och skola stora förändringsprocesser påverkade av de internationella samhällstendenser som Ball (2008) beskriver som ökade inslag av marknads-tänkande, performativitet, management, entreprenörsskap och konkurrens i en allt mer utvecklad kunskapsekonomi.

Framhållandet av föräldrars inflytande och delaktighet i förskolans och skolans verksamhet är både ett uttryck för demokratiska rättigheter, och för behov av ökad inkludering av samhällsmedborgarna samt för en ambition att därmed stödja barnens och ungdomarnas lärande och utveckling. Genom olika former, som föräldramöten, utvecklingssamtal och individuella utvecklingsplaner, skall föräldrarna ges möjlighet att påverka barnets/elevens villkor och utvecklingsmöjligheter i skolan.

I projektet *Mångkontextuell barndom* (Se www.mangkontextuell-barndom.se), som detta tidskriftsnummer baseras på, så utgår de flesta empiriska studierna från Malmöregionen. Här ska också Malmö Skolplan (2004), få illustrera ovanstående dubbla ambitioner. Skolplanen framhäver demokrati och inflytande, liksom interkulturellt arbetssätt som förutsättning och grund för kvalitet och måloppfyllelse, mot bakgrund av de multikulturella – etniska – språkliga förhållandena i området. En genomgång av kommunala skolplaner från olika regioner, visar att demokrati- och inflytandemål är speciellt tydligt uttryckta i regioner med hög grad av mångfald som Malmö. Här markeras målsättningar som rör stärkande av delaktighet och interkulturellt arbetssätt. Både barn, elever och föräldrar apostroferas aktivt. Ser man till läroplanerna för förskola och grundskola är budskapet: alla som arbetar i skolan skall främja elevernas förmåga och vilja till ansvar och delaktighet:

Arbetet med demokrati och inflytande är en uppgift för all pedagogisk verksamhet i Malmö. Det är en avgörande faktor för elevernas studieframgång. Malmö Skolplan. (fastställd 2004-04-01, s. 10)

Det föreligger stora skillnader mellan traditioner och praxis vad gäller förhållandet mellan skola, föräldrar och barn, mellan föräldrar och lärare, i olika länder och sociala grupper. I det heterogena mångetniska utbildningssamhället är fördjupad internationaliserad kunskap om dessa förhållande av stort värde, inte minst för att tydliggöra de nationella socialt relaterade mönstren och dess historiska bakgrund. Barns, elevers och familjens pedagogiska biografier, som då utgör så mycket mer än utbildningsbakgrund, dvs allt som påverkar deras möte med förskola och skola, (Brown, 1999; Cederberg, 2006) utgör en viktig utgångspunkt för utveckling av samtidens skola.

Elevinflytande, liksom föräldrainflytande, blir en form av styrning av verksamheten. Till begreppet kopplas ett flertal positiva kvaliteter. Teoretisk bas för vikten av samspelet och dialogen återfinns hos Vygotsky (1978),

Bakhtin (1981) och Wertsch (1991), i svensk kontext introducerad och formulerad av Säljö (Säljö, 2005). Som återkommande referens återfinns Deweys *Democracy and Education* (1966), som formulerar lärandet som karakteriserad av delaktighet och dialektik.

Föräldrars delaktighet skall stärka barnets inflytande, där vikten av barnens egna röster har framhävts i en aktiv demokratiseringssträvan, men också då barnets och elevens delaktighet uppfattas utgöra en förutsättning för såväl en ökad kvalitet som förbättrad effektivitet i förskole- och skolverksamheten (<http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl> 2008-06-29 ; Selberg, 2001; Sheridan, 2001; Pramling Samuelsson & Sheridan, 2003).

Förhållandet mellan hem-skola har, som tidigare påpekats under många år varit karakteriserad av "Isärhållande" (Erikson, 2004). Nya principer har under senare år blivit mer, eller parallellt, gällande, som "Partnerskap", och den deltagardemokratiska principen "Brukarskap", liksom den kund- och individorienterad hållningen "Valfrihet", som markerar föräldrarnas rätt att bestämma. Dessa återspeglas nu i utbildningspolitik och svensk skoldebatt (Englund & Quennerstedt, 2008). I ett internationellt perspektiv återfinns dessa former för samverkan med betydligt längre historisk bakgrund och tradition, exempelvis i Danmark, USA, England, Tyskland (Boult, 2006; de Carvalho, 2001; Fraser & Honeyford, 2000; Lareu, 1993; Lindbom, 1995; Paulu & Martin, 1993; Petrosino, & Spiegel, 2006; Weiss, 2005).

Förhållandet med den aktivt i skolarbetet deltagande föräldern har problematiserats ur ett likvärdighets-, makt- och jämställdhetsperspektiv (exempelvis de Carvalho, 2001). Det förutsätter närmast en hem- och deltidsarbetande förälder med sociala, ekonomiska och kulturella resurser att lägga i barnens skolgång. Skolan, så som den byggts upp enligt den svenska modellen som en väsentlig del i välfärdsstaten, har baserats på andra förutsättningar. Kännetecknande drag har varit tydliga avgränsade lärarkyrken, fackliga organisationer som företrädde dessa, en likvärdighet inför skolan och en åtskillnad mellan hem och skola.

Genom att vidga såväl föräldrarnas ansvar och delaktighet i förskola och skola, som lärarnas delaktighet i barndomen i stort, har ansvarsfördelningen mellan hem och skola fått nya förtecken. Gränsdragningens problematik blir då uppenbar. Lärarna beskrivs i många studier som positiva till ökat engagemang från exempelvis föräldrar. De redovisar dock samtidigt att detta ökade engagemang från andra grupper också innebär ifrågasättande av och krav på den egna rollen, som är problematiska att handskas med (Falkner, 1997). Det blir en konflikt mellan att som lärare vara öppen för synpunkter från föräldrarna och samtidigt hävda sin egen auktoritet och sin lärarprofession (a.a., s. 90). Uppfattningarna om skolan, om barnen och om lärande är också tydligt olika mellan föräldrar och professionella i flera avseenden (Skolverket, 1997; Tallberg Broman, 1998).

Vi kan konstatera att fler aktörer, även i ett svenskt sammanhang, nu förväntas ha inflytande över skolans arbete och dess normerande och reglerande funktion. Föräldrars aktörsskap har också stärkts av den nya offentlighet som tillskapats genom Internet och de många olika plattformar för interaktiv kommunikation som utvecklats därmed (Plantin, 2009)

Förutsättningarna för läraren som aktör påverkas nu bl a av en ökad demokratisering, individualisering och decentralisering, med inflytande från lokala kontextuella förhållanden. För många lärare är detta en komplicerad förändring som trots motiv som förbättrat lärande, förbättrade prestationer, fördjupad demokrati inte helt kan bejakas. Det ökade inflytandet skapar dilemman för läraren som rör rättvisa och allas lika möjligheter (Lelinge, 2009). Kanske också av likvärdighetsskäl. Allas lika möjligheter och likabehandling utgör mycket centrala värden i den svenska skolhistorien, i kampen bort från det klass- och könsupplade parallellskolesystemet (Englund, 1993; Isling, 1974; Persson 2008). Lärarförbundens negativa hållning till de statliga direktiven under 1980-1990 talen om decentralisering av skolan motiverades också med att det kunde utgöra ett hot mot den likvärdiga skolan (Persson, 2008, s. 355). Forskning redovisar många exempel på att medinflytande och medansvar, såväl från eleverna (Fast, 2007; Bartholdsson, 2007) som från föräldrarna (Persson & Tallberg Broman, 2002) uppfattas som en svårhanterlig och utmanande uppgift för lärarna, där likhet inför skolan utgör en tankefigur av lång varaktighet. Som Barnomsorgsgruppen formulerade det på 1980-talet: ”att föräldrasamverkan inte får bli ytterligare ett instrument för medel och överklassen att stärka sina positioner” (SOU 1980:27, s. 15). (Se Jönsson, 1999). Att ta tillvara föräldrars och barns delaktighet och medansvar representerar inte heller uppgifter som man anser sig vara särskilt väl förberedd på genom sin lärarutbildning (Agell, 2001; Forsberg, 1994; Lindgren, 1994; SOU 1996:22; Tallberg Broman & Holmberg, 2008).

Efter denna exemplifiering av policyperspektiv och målsättningar för föräldrars delaktighet och inflytande så till förskollärares, grundskollärares och skolledares kommentarer och perspektiv på anknytande frågor.

Förskollärare och grundskollärare om föräldrars ansvar och inflytande – Professionsperspektiv

I nedanstående avsnitt skall resultat från tre olika studier, som jag genomfört tillsammans med andra forskare, (se nedan) redovisas. De behandlar alla lärarprofessionen och diskuterar, bland andra frågor, förhållandet till barnens och elevernas föräldrar samt föräldrarnas och barnens inflytande.

Studie 1

I en tidigare studie (Persson & Tallberg Broman, 2002; Tallberg Broman, 1998) undersökte vi lärares och lärarstuderades föreställningar om sitt yrke. Yrkesverksamma grundskollärare och förskollärare (sammanlagt 43 stycken) i två socialt och ekonomiskt olika upptagningsområden (hög och lågresursområde) berättade i öppna intervjusamtal om sitt yrkesuppdrag, om barnen, barndomen och föräldrarna. En enkät konstruerades därefter, baserad på uttalanden som de yrkesverksamma gjorde i intervjuundersökningen, och riktades till ca 500 studenter på lärarutbildningens första och avslutande termin

De yrkesverksamma skildrade, oberoende av den skolmiljö de arbetade i, att deras yrken förändrats mot mångsyssleri och mot sociala dimensioner. Det sociala ansvaret hade ökat, både för förskollärare och för grundskollärare.

Lärarna beskrev konflikter mellan föräldrarna och förskolan/skolan, som kan beskrivas som kamp om fältet och mellan olika subhabitus. Förskollärare i det socialt resursstarka området beskrev hur deras professionella förskole- och barndomsprojekt fått ge vika och underordna sig de resursstarka föräldrarnas egna projekt för sina barn. De resursstarka föräldrarna använde delaktighetsmöjligheterna och inflytandet för att driva sina önskningar. Lärarna, framför allt förskollärarna, beskrev en önskan om en tydligare gränssättning av det egna pedagogiska uppdraget och förskolans egen ambition med verksamheten. I högresursområdet redovisades föräldradeltagande i bl.a. olika föräldraråd och styrelser, vilket gav upphov till blandade och kritiska kommentarer. Det ökade föräldradeltagande utmanar det professionella ansvaret och gränsdragningarna blir otydliga.

Utsagorna i intervjuerna beskrev läraryrken i förändring, där framför allt yrkesrollens gränssättningar uppfattades vara svåra att definiera. Flera av utsagorna kan ses som strategier för professionsmarkeringar, där kritik mot familjen kan ses som ett genom förskole- och skolhistorien klassiskt sätt att hantera utmaningarna och framhålla yrkesuppdraget.

Det ökade samarbetet med familjen kan diskuteras i termer av en gränsöverskridande skola. Samtidigt som skolan får ökad kontroll in mot familjen (helhetsperspektiv, bedömningar, test, åtgärdsprogram, kontrakt etc), så stärks familjens inflytande in mot skolan utifrån markerade principer om demokratisering och likvärdighet. Detta kan ses som ett framhävande av medborgarrätt och en ambition att öka såväl elevernas delaktighet som föräldrarnas engagemang. Både läraren och familjen har ett vidgat ansvar att överskrida sina rums gränser, läraren in mot familjen, föräldern in mot skolan, vilket gör gränsdragningarna osäkrare och förhandlingarna flera (Bouakaz, 2007; Eriksson, 2004; Olsson, 1998). I vår studie såg vi att gränsöverskridande från föräldrarna in mot skolan var påtagligare i högresursområdet,

medan det motsatta mönstret, från skolan in mot hemmet, gällde i lågresursområdet (Persson & Tallberg Broman, 2002).

Med förändringar i relationen mellan skola och hem och ökad heterogenitet i föräldrabakgrunder, och med detta sammanhängande skillnader i föreställningar om barn och barnuppfostran, ställs läraren inför många nya ställningstaganden. Styrningen utövas främst genom samtal och utvärdering samt genom att barnet/föräldern själv inser målet, deltar i förhandlingen och formulerar kontraktet (Börjesson & Palmblad, 2003; Vallberg Roth & Månsson 2006, Vallberg Roth, 2009). På detta förhandlande sätt att utöva auktoritet, som också är öppet för barnets, elevens och föräldrarnas synpunkter, läggs många timmar av lärares arbete. Formerna för samarbete mellan hem och skola och mellan barn/elev och skola har under de senaste tio åren förrättsligats, genom att det fått stöd i lagar, konventioner och förordningar, och formaliserats genom olika överenskommelser och kontraktsskrivande (jämför Löf, 2009; Kolfjord, 2002, 2009). Den obligatoriska individuella utvecklingsplanen som infördes 1/1 2006 utgör här ett illustrativt exempel (Vallberg Roth & Månsson, 2006).

Forskningen om relationen mellan föräldrar och förskola och skola i mångfaldens samhälle är begränsad. Marie Karlsson beskriver i sin avhandling "Föräldraidentiteter i berättelser" (2007) att den befintliga svenska forskningen om relationer mellan föräldrar och barninstitutioner är tämligen etnocentrisk (s. 217), i den meningen att den är fokuserad på föräldrar, som är födda och uppvuxna i Sverige. Laid Bouakaz' avhandling (2007) "Parental involvement in school: what hinders and what promotes parental involvement in an urban school?", utgör där ett tydligt och intressant undantag. När etnicitet som social kategori uppmärksammas, påpekar Karlsson, över-skuggar detta dock ofta betydelsen av andra strukturer som kön, klass, ålder, boende (2007, s. 39; se även Wigerfelt, 2009).

Studie två

I denna studie (Rubinstein Reich & Tallberg Broman, 2000) fokuserades skolledaruppdraget i skolmiljöer med hög andel elever med utländsk bakgrund. I de intervjuade skolledarnas berättelser återkom hur viktigt de ansåg relationen till elevernas föräldrar var, och att föräldrasamverkan uppmärksammades i lärarutbildningarna. De uppfattade att detta område måste ges betydligt större prioritet i utbildningssammanhang, för att förbereda lärarna för denna del av läraruppdraget. Detta var något som försumrats och inte definierats in i läraruppdragets kärna. Vår studie var inriktad på att diskutera vad förändringen till ökad grad av mångkulturalitet och -eticitet i förskola och skola har för konsekvenser för lärarutbildningen. Förstärkt kunnskap och reflekterad medvetenhet om mötet hem-skola och relationen till föräldrarna i ett mångetniskt, heterogent samhälle blev en av studiens huvudresultat.

tat. En förskola och skola som aktivt styrs mot ökat föräldradeltagande kräver, för att upprätthålla likvärdighet och demokrati, än mer av ökad och reflekterad kunskap om familj och föräldrars villkor och mötet med skola och utbildning i 2000-talets heterogena samhälle. Formerna för samverkan mellan hem och skola representerar praktiker som är att betrakta som mer institutionaliserade än andra och som kan diskuteras i termer av strukturer (Giddens, 1999) och svåra att förändra. Detta trots att alla förutsättningar under de senare decennierna för desamma har förändrats, genom samverkande processer som demokratisering, individualisering, decentralisering och omfattande befolkningsförändringar och migration.

Studie tre

I en nyligen presenterad studie, som byggde på ett insamlat enkätmaterial från 1700 lärare (Tallberg Broman & Holmberg, 2008; Tallberg Broman, 2009) framgick att lärarna upplevde att ökade krav ställs vad avser att hantera såväl barnens, elevernas som föräldrars inflytande. Samtidigt redovisade lärarna att de uppfattade sig ha lägre kompetens för att kunna möta och hantera just detta, relativt andra områden som berördes i enkäten. Föräldrars inflytande och delaktighet representerade inte heller frågor, där föräldrarnas förväntningar upplevdes som höga i förhållande till andra områden. Det framstod som en lågt prioriterad fråga både, från lärarna och från föräldrarna, så som lärarna beskrev detta. Policydokumentens tydliga betoning på föräldrars och barns medinflytande motsvaras alltså inte av lärarnas bedömning av frågans vikt. Inte heller av hur de bedömer föräldrarnas intresse.

Markant i resultatbilden är att föräldrarnas skattade ekonomisk situation var den faktor om mest påverkade föräldrarnas förväntningar, så som lärarna upplevde dem. Ju resursstarkare föräldern bedömdes, ju högre förväntningar uppfattades de ha på delaktighet och inflytande (Tallberg Broman & Holmberg, 2008, Tallberg Broman, 2009). Lärarnas lägre skattning av föräldrarnas intresse för inflytande, i förhållande till andra variabler i studien är angelägen att uppmärksammas. Många undersökningar och skattningar som gjorts utifrån föräldrarnas perspektiv framhåller föräldrars intresse för ökat inflytande i förskola och skola (Kristofferson, 2002; Jönsson, 1999; Ståhle, 2000). Skolan har länge utgjort en av välfärdsamhällets institutioner, där medborgarna ansett sig ha litet inflytande (Pettersson, Westholm & Blomberg, 1989); och där förändringar som decentralisering, ökade utbildningsnivå, och krav på brukarinflytande har lett fram till påtagliga förändringar av ambitionerna för förhållande hem-skola-barn (Jönsson, 1999).

Sammanfattningsvis kan sägas att ökad delaktighet och inflytande från föräldrarna innebär för den resursstarka föräldern en möjlighet till styrning av barndomen och barndomens erfarenheter även i skolans sociala rum. Fast (2007), visar, liksom också tidigare forskning understryker, att överskridan-

det mellan skola-hem är relaterat till köns-, klass- och etnicitetsfaktorer (exempelvis Bartholdsson, 2007; Bouakaz, 2007, 2009; Ribom, 1993). "Föräldrar" är liksom "barn" en kollektiverande term, som måste nyanseras och relateras till olika villkor för föräldraskapet som kön, klass, etnicitet, sexualitet, geografisk plats, ålder. Återkommande lyfts i studier att medelklass- och utbildade föräldrar redovisar tydligare önskan att ha inflytande i skolan och skolarbetet. Dessa grupper utnyttjar gränsöverskridandets möjligheter mer, och visar sitt tyckande och missnöje (Lareu, 1993, Persson & Tallberg Broman, 2002; Ribom, 1993; Tallberg Broman, 1998). Så framkom också i denna avslutande studie (Tallberg Broman & Holmberg, 2008). Föräldrarnas gränsöverskridande till barndomens olika sociala rum är relaterat till föräldrarnas sociala och kulturella resurser.

Det ökade samarbetet med familjen innebär att skolan har vidgat sitt formaliserande och normaliserande uppdrag av barnen och eleverna in mot familjen. Skolans normativa och reglerande uppdrag gäller i ökad utsträckning även barnens föräldrar och familjelivet. Skolans styrande logik att bedöma och fastställa: bättre/sämre (Luhmann, 1993; Rasmussen, 2004) har främst varit knuten till elevernas kunskaper och motsvarande prestationer. Denna bedömningsinriktade logik utvidgas så till att gälla "hela barnet" inklusive barnets hemförhållande och familjebakgrund, vilket ställer lärarna inför svåra avvägningar (exempelvis Lundén, 2004; Lutz, 2009: Skolverket, 2004).

Föräldrars delaktighet: Från demokrati och rättighets- till integrations- och effektivitetsdiskurs

I denna artikel har föräldrars delaktighet i förskola och skola diskuterats i spänningsfältet mellan policyambition och professionspraktik. Frågan kopplas i artikeln dels till ett nationellt välfärdsstatligt och skolhistoriskt perspektiv, dels till en alltmer påtaglig kunskapsekonomisk, såväl utbildningspolicy, som utbildningspraktik.

Delaktighet har ett stor egenvärde. Det är av speciellt stort värde i ett samhälle präglad av mångfald, men också av marginalisering och utanförskap, och med stora krav på kommunikation, flexibilitet och kreativitet. Vikten av delaktighet i olika lokala identiteter i en komplex omvärld är tydlig. Föräldrars och barns delaktighet och medansvar kan placeras i spänningsfältet mellan styrdokumentens och utbildningsstrategiernas ambitioner (= mera inflytande, mera medansvar) och läraryrkenas upprätthållande av sina semi-professioners komplicerade självständighet (Rothstein, 1997) och grundläggande yrkesetiska principer som likvärdighet inför förskola och skola.

Empirisk bas för artikeln har utgjorts av studier av lärare och skolledare i förskola och skola, liksom av policydokumentstexter. Sammanfattningsvis framträder en förskjutning från demokrati- och rättighets- till integrations-

och effektivitetsdiskurs. Värdet av demokrati och delaktighet underordnas det mer överordnade målet, skoleffektivitet. Demokrati, inflytande och delaktighet blir strategier för förbättrat lärande och måloppfyllelse.

Devisen "No child left behind", myntades av president G. Bush 2001 (http://en.wikipedia.org/wiki/No_Child_Left_Behind_Act 090504).. Den sammanhänger med ökat fokus på bedömning och kontroll av alla barn och elever och med en i det närmaste explosionsartad ökning av test och mätningar. Denna stärkta bedömnings- och kategoriseringspraktik (Ball, 2008), inkluderar även av de allra yngsta barnen och gäller även i ett svenskt perspektiv (Skolverket, 2008; Vallberg Roth, 2009). Devisen har sin motsvarighet i uttrycket "No parent left behind", vilken jag valt som titel för denna artikel (Se Petrosino & Spiegel, 2006, och ett svenskt exempel "Mammorna måste med" från en DN-artikel (2009).

Det påtagligt ökande gränsöverskridandet mellan hem och skola framhävs framför allt syfta till att understödja skolans institutionella uppdrag. Föräldrarnas delaktighet framställs vara av omfattande betydelse för möjligheten att säkerställa och gynna barnens lärande. Föräldrarnas ökade deltagande i skolan och skolans ökade styrning in mot familjen syftar båda till att möjliggöra ökad effektivitet och måloppfyllelse i skolan. Föräldrarna engageras i skolan och lärarnas engagemang utsträcks till hemmen och barnets vardagsliv, i ett med klass, sociala resurser, plats och etnicitet relaterat mönster.

Hem och skola kan avslutningsvis ifrågasättas som två skilda sociala rum i barndomen, med skilda värdesystem och logiker, vilket utgjorde projektet Mångkontextuell barndoms utgångspunkter (Tallberg Broman m. fl. 2005), med hänvisning bl. a till Luhmanns systemperspektiv (1993; 1995) och Bourdieus fältbegrepp 1990; 1993). Begrepp som nätverk, ständigt gränsarbete liksom flöden mellan rummen samt rummens uppgående i varandra skall tillföras den vidare analysen, (Deleuze & Guattaris, 1987), något som Jonasson i sin licentiatavhandling, producerad inom projektet gjort oss uppmärksamma på (Jonasson, 2009). Nya teoretiska begrepp krävs för att fördjupa förståelsen för de omfattande förändringsprocesser som pågår.

Referenser

- Agell, Anders (2001). *Fostrar skolan goda medborgare?: Ett mångvetenskapligt perspektiv på eleven, skolan och samhället*. Uppsala: Iustus.
- Arnér, E. (2006). *Barns inflytande i förskolan – problem eller möjlighet för de vuxna?* Örebro: Pedagogiska Institutionen, Örebro universitet.
- Bachtin, Michail Michajlovič (1981). *The dialogic imagination: Four essays*. Austin: University of Texas Press Slavic series.
- Ball, Stephen J. (2008). *The education debate*. Bristol: Policy Press.
- Bartholdsson, Åsa (2007). *Med facit i hand: Normalitet, elevskap och vänlig maktutövning i två svenska skolor*. Stockholm: Socialantropologiska institutionen.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Berntsson, Paula (2006). *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier: ett könsperspektiv på professionalisering*. Göteborgs universitet: Göteborg studies in sociology.
- Bouakaz, Laid (2007). *Parental involvement in school: What hinders and what promotes parental involvement in an urban school?* (Malmö Studies in educational sciences, No 30). Malmö högskola: Lärarutbildningen.
- Bouakaz, Laid (2009). *Föräldrar i mångfaldens skola: Möjligheter och hinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Boult, Betty (2006). *176 ways to involve parents: Practical strategies for partnering with families*. Thousand Oaks, CA : Corwin Press.
- Bourdieu, Pierre (1990). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage Publications.
- Bourdieu, Pierre (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- Brown, Andrew (1999). *Parental participation, positioning and pedagogy: A sociological study of the IMPACT primary school mathematics project*. Wetherby: British Thesis Service.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2003). *I problembarnens tid: Förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlssons.
- Cederberg, Meta (2006). *Utifrån sett - inifrån upplevt: Några unga kvinnor som kom till Sverige i tonåren och deras möte med den svenska skolan*. Malmö : Malmö studies in educational sciences.
- de Carvalho, Maria Eulina P. (2001). Rethinking family-school relation: A critique of parental involvement in schooling. *Sociocultural, political, and historical studies in education*, 99.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987). *A thousand plateaus – Capitalism and schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dewey, John (1966). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York : The Free Press, 1966.
- Donzelot, Jacques (1997). *The policing of families*. Baltimore, Md.: John Hopkins University Press.

- Education Council (2006). Recommendation of the European Parliament and the Council of 18 december 2006 on key competences for life long learning. Brussels: Official Journal of the European Union, 30.12.2006.
- Eilard, Angerd (2008). *Svensk, modern och jämställd. Om barn, familj och skola i grundskolans läseböcker*. (Malmö Studies in Educational Sciences). Malmö högskola: Lärarytbildningen.
- Eilard, Angerd (2009). Grundskolan läseböcker och barndom i förändring. *EDUCARE*, 2.
- Englund, Tomas (1993). *Utbildning som "public good" eller "private good": Svensk skola i omvandling?* Uppsala: Pedagogisk forskning i Uppsala.
- Englund, Tomas & Quennerstedt, Ann (2008). Likvärdighetsbegreppet i svensk utbildningspolitik. I Tomas Englund & Ann Quennerstedt (red.), *Vadå likvärdighet? Studier i utbildningspolitisk språkanvändning* (ss. 7-36). Göteborg: Daidalos
- Englundh, Elisabeth (2008). *Folk rätt för barn som pedagogiskt åtagande : statligt ansvar -regionalt lärande?* Stockholm: Pedagogiska institutionen, 143.
- Erikson, Lars (2004). *Föräldrar och skola*. Örebro: Örebro studies in education, 1404
- European Commission (2005). *Progress towards the Lisbon objectives in education and training*. Report.
- Falkner, Kajsa (1997). *Lärare och skolans omstrukturering : ett möte mellan utbildningspolitiska intentioner och grundskollärares perspektiv på förändringar i den svenska skolan* (Uppsala Studies in Education, 71). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Fast, Carina (2007). *Sju barns lär sig läsa och skriva. Familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola* (Uppsala studies in Education. No 115). Uppsala: Uppsala universitet.
- Forsberg, Eva (2000). *Elevenflytandets många ansikten* (Uppsala studies in Education, No 93). Uppsala: Uppsala universitet.
- Fraser, Hamish & Honeyford, Gareth (2000). *Children, parents and teachers enjoying numeracy: numeracy hour success through collaboration*. London : David Fulton.
- Giddens, Anthony (1999). *Theorising modernity: Reflexivity, environment and identity in Giddens' social theory*. London : Longman, 1999
- Gleichman, Lee (2004). *Föräldraskap mellan styrning och samhällsomvandling: en studie av syn på föräldrar och relationen mellan familj och samhälle under 1957-1997*. (Studies in educational sciences, 72). Stockholm: HLS förlag.
- Halldén, Gunilla (2007). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson.
- Hammarlund, Karl Gustav (1998). *Barnet och barnomsorgen: Bilden av barnet i ett socialpolitiskt projekt*. Göteborg: Historiska institutionen.
<http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl> 2008-06-29
<http://europa.eu/scadplus/leg/sv/lvb/r12555.htm> 2008-06-29
- Hultqvist, Kenneth (1990). *Förskolebarnet: en konstruktion för gemenskapen och den individuella frigörelsen*. Stockholm: Symposion.
- Isling, Åke (1974). *Vägen till en demokratisk skola: skolpolitik och skolreformer i Sverige från 1880- till 1970-talet*. Stockholm: Prisma.

- Johansson, Kalle (2009). *Klungan och barndomens sociala rum - Socialt gränsarbete och figurationer i rastfotbollen*. Malmö: Malmö Högskola (lic. manus).
- Jönsson, Ingrid (1999). Föräldrarnas roll i den formella styrningen av skolan. I Lars Lindkvist, Jan Löstedt & Ulf Torper (red.) *En friare skola. Om styrning och ledning av den lokala skolan* (ss. 159-184). Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, Marie (2007). *Föräldraidentiteter i berättelser* (Uppsala Studies in Education. No 112). Uppsala: Uppsala universitet.
- Kolfjord, Ingela (2002). Förrättsligandet av ungdomars konflikter” *Sociologisk forskning* nr 3-4.
- Kolfjord, Ingela (2009). Alternativ konflikthantering - Hur elevmedling kan påverka barns relationsskapande. *EDUCARE*, 2.
- Konventionen om barnets rättigheter, 1989. (1990) Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Kristoffersson, Margaretha (2002). *Föräldrainflytande i grundskola : en undersökning av nio lokala styrelser med föräldramajoritet i grundskolan*. Umeå: Licentiatavhandlingar vid Pedagogiska institutionen, Umeå universitet, 16.
- Lareu, Anette (1993). *Home advantage. Social class and parental intervention in elementary education*. Philadelphia: The Falmer Press.
- Lelinge, Balli (2009). *Klassvård: En studie av dilemman och villkor för deliberativa samtal*. Malmö: Forskarutbildning i pedagogik. Manus.
- Lindbom, Anders (1995). Danska erfarenheter av föräldrainflytande. *Kritisk utbildningstidskrift*, (79):3, 66-69.
- Lindgren, Anita (1994) (red.) *Utmaning: Om elevinflytande i skolan*. Göteborg: Gothia.
- Lpfö 98. *Läroplan för förskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Lpo 94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Luhmann, Niklas (1993). Barnet som media for oppdragelse. i Jens Cederström, Jens Qvortrup & Jens Rasmussen (red) *Laering, samtal, organisation – Luhmann og skolen*, Köpenhamn: Unge Paedagoger.
- Luhmann, Niklas (1995) *Social systems*. Stanford UP.
- Lundén, Karin (2004) *To identify preschoolers at risk for maltreatment*. Göteborg: Department of Psychology, Göteborgs Universitet.
- Lutz, Kristian (2009). *Kategoriseringar av barn i förskoleåldern: styrning & administrativa processer*. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.
- Löf, Camilla (2009). Livskunskap – en gränsöverskridande praktik i skola. *EDUCARE*, 2.
- Malmö Skolplan (2004). Malmö: Malmö stad.
- Moos, Lejf (2006). Fra politiska demokratidiskurser mod marknadsorienterede effektivitetsdiskurser. *Nordisk Pedagogik*, 4, 322-332.
- Myndigheten för Skolutveckling. Utvärderingsrapport, 2008.
- Myrdal, Alva & Myrdal, Gunnar (1934). *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier.
- Nyberg, Claes (2000). *Föräldrars och barns upplevelser av föräldramedverkan i barnidrott*. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Idrottspedagogiska rapporter, 59.

- Olsson, Lena (1998). Gränsdragning mellan stat och familj i offentlig omsorg. I Göran Ahrne (red.), *Staten som organisationer* (ss. 225–259). Stockholm: Nevenius & Santérus.
- Olsson, Maria (2008). Från samhörighet till särart. Förändringar i den svenska skolans medborgarfostrande roll under 1990-talet i relation till valfrihet och likvärdighet. I Tomas Englund & Ann Quennerstedt *Vadå likvärdighet? Studier i utbildningspolitisk språkanvändning* (ss. 72-95). Göteborg: Daidalos.
- Paulu, Nancy & Martin, Margery (1993). *Helping your child learn science*. Washington, DC: American Chemical Society.
- Petersson, Olof, Westholm, Anders & Blomberg, Göran (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm : Carlsson. *Serie: Maktutredningens publikationer*.
- Permer, Karin & Permer Lars Göran (2002). *Klassrummets moraliska ordning : iscensättningen av lärare och elever som subjekt för ansvarsdiskursen i klassrummet*. Malmö: Studia psychologica et paedagogica.
- Persson, Sofia (2008). *Läraryrkets uppkomst och förändring: en sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca. 1800-2000*. Göteborg: Göteborg studies in Sociology.
- Persson, Sven & Tallberg Broman, Ingegerd (2002). "Det är ju ett annat jobb." Förskollärare, grundskollärare och lärarstuderande om professionell identitet i konflikt och förändring. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 7(4), 257–278.
- Petrosino, Pamela & Spiegel, Lisa (2006). *No parent left behind : a guide to working with your child's school*. Lanham, Md. : Rowman & Littlefield Education.
- Platin, Lars (2009). Docentföreläsning. Malmö: Malmö Högskola. 17/3 2009.
- Pramling Samuelsson, Ingrid & Sheridan, Sonja (2003). Delaktighet som värdering och pedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige* 8(1-2), 70–84.
- Qvarsebo, Jonas (2006). *Skolbarns fostran. Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*. Linköping: Linköpings universitet.
- Rasmussen, Jens (2004). *Undervisning i det reflektiva moderne: politik, profession, pedagogik*. København : Hans Reitzels forlag.
- Ribom, Leif (1993). *Föräldraperspektiv på skolan – en analys från två håll*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Rothstein, Bo (1997). Den svenska modellens institutionella arv. I Anders L Johansson (red.), *Fackliga organisationsstrategier*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Rubinstein-Reich, Lena & Tallberg-Broman, Ingegerd (2000). *Den svenska skolan i det mångkulturella samhället. Konsekvenser för lärarutbildningen*. Malmö högskola: Lärarutbildning.
- Rådslagsgruppen Skola (2007). *En ny skolpolitik – för kunskap, respekt och lust att lära*. 2007-10-26.
- Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (2003). *Barnets bästa- en antologi om barnomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm: Symposion.
- SDS 5/6 2088, Intervju med rektor Gert-Ingvar Karlsson, Hagalidsskolan Staffanstorp
- Selberg, Gunvor (2001). *Främja elevers lärande genom elevinflytande*. Lund: Studentlitteratur.

- Sheridan, Sonja (2001). *Pedagogical quality in preschool : an issue of perspectives*. Göteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis,
- Skolverket (1997). *Vem tror på skolan? Attityder till skolan* (Skolverkets Rapport 144). Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2004). *Förskola i brytningstid, nationell utvärdering av förskolan*. Rapport 239. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2007). *Demokrati och värdegrund*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2008). *Tio år efter förskolereformen. Nationell utvärdering av förskolan*. Stockholm: Fritzes. Rapport 318.
- Sommer, Dion (2005). *Barndomssykeologi: utveckling i en förändrad värld*. Hässelby: Runa.
- SOU 1980:27. *Barn och vuxna. Barnomsorgsgruppens slutbetänkande om föräldrabildning*. Stockholm: Liber.
- SOU 1996:22. *Inflytande på riktigt. Om elevers rätt till inflytande, delaktighet och ansvar*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1997:121. *Skolfrågor – Om skola i en ny tid*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1999:63. *Att lära och leda. En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Stoltz, Pauline (2009). Styrning, barndom och skola. *EDUCARE*, 2.
- Ståhle, Ylva (2000). Föräldrainflytande i skolan: behov eller politisk viljeyttring? : en studie kring föräldrainflytande i Stockholms skolor. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholms stad, 2000:2.
- Säljö, Roger (2005). *Lärande i praktiken : ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm : Norstedts akademiska förlag.
- Tallberg Broman, Ingegerd (1991). *När arbete var lönen. En kvinnohistorisk studie av barnträdgårdsledarinnan som folkuppfostrare*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Tallberg Broman, Ingegerd (1998). "Det är ändå jag som är pedagogen": Förskollärares och grundskollärares föreställningar om barnen, föräldrarna och läraruppgiften i en ny tid (*Pedagogisk-Psykologiska problem*. Nr 646). Malmö: Lärarhögskolan.
- Tallberg Broman, Ingegerd (2006). Förhandlande och normerande praktiker i ett vidgat läraruppgift. Myndigheten för Skolutveckling. *Forskning i fokus*, 29, 79–92.
- Tallberg Broman, Ingegerd & Holmberg, Lena (2008). *Läraryrke i förändring. Lärare i förskola och grundskola om inflytande, jämställdhet och mångfald*. (Malmö Högskola:MUEP).
- Utbildningsdepartementet (1995). "Där man inte har något inflytande finns inget personligt ansvar": En översyn av elev- och föräldrainflytandet i skolan. Departementsserien. Stockholm: Fritze, 1995:5.
- Utbildningsdepartementet (2003). *Vardagsinflytande i förskola, skola och vuxenutbildning*. Departementsserien. Stockholm: Fritze, 2003:46. Utbildningsdepartementet (2007). *Lärarlyftet – fortbildning och högre status*. Pressmeddelande 20/4 2007.

- Vallberg Roth, Ann-Christine & Månsson, Annika (2006). Individuella utvecklingsplaner som fenomen i tiden, samhället och skolan. *Utbildning & Demokrati*, 15(3), 31–60.
- Vallberg Roth Ann-Christine (2009). Styrning genom bedömning av barn. *EDUCARE*, 2.
- Weiss, Heather (red.) (2005). *Preparing educators to involve families: From theory to practice*. (Harvard Family Research Project). Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications.
- Wennerholm Juslin, Pia & Bremberg, Sven (2005). *Bättre skolprestationer med ökat föräldrainflytande: En systematisk forskningsöversikt*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Wertsch, James V. (1991). *Voices of the mind : A sociocultural approach to mediation*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Westlund, Kristina (2008). *Förskolepedagogers arbete med barns inflytande*. Malmö: Forskarutbildning i pedagogik, 25 % seminarium.
- Wigerfelt, Berit (2009). En likvärdig skola? *EDUCARE*, 2.
- Vinterhed, Kerstin (2001). Medborgaridealet i skollagsstiftningen under 1900-talet. I: Anders Agrell (red.) *Fostrar skolan goda medborgare? Ett mångvetenskapligt perspektiv på eleven, skolan och samhället* (ss.47-70). Uppsala: Rättsfonden.
- Vygotskij, Lev Semenovič (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, Mass.: Harvard U.P.